

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 76 (1963)

Artikel: In pèr patratgs per in giubileum
Autor: Casaulta, Giachen Giusep
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-226414>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 29.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

In pèr patratgs per in giubileum

da Giachen Giusep Casaulta

Il 20 da fevrer 1938 ei il lungatg romontsch vegnius declaraus tras votaziun federala cun in surprudent surpli sco quart lungatg naziunal svizzer. Quest onn 1963 sa la Mumma Romotscha festivar il 25avel anniversari da quest unic eveniment. Era allas Annalas dalla Societad Retoromontscha descha ei da far dueivla menziun da quei giubileum. Quei daventa tras il suadont artechel, per il qual la redacziun ed ils lecturs engrazian agl autur. Plinavon ei prevediu da dedicar la proxima ediziun dallas Annalas aunc pli extendidamein a quei singular fatg
La redacziun.

Ella veta dil singul carstgaun, mo surtut ella historia d'in pievel dat ei dis decisivs che surpassan en lur muntada e consequenzas las mesiras ordinarias e quotidianas. Tut tenor il success ni la desillusiu ch'ina tala decisiun cumporta, commemoreschan ils vegnent-suenter siu anniversari cun plascher e luschezia ni cun dolor e tristezza.

Il conclus dil pievel svizzer dils 20 da fevrer 1938 da conceder al lungatg romontsch l'honor e valor d'in lungatg naziunal svizzer a pèr cul tudestg, franzos e talian astgein nus bein dumbrar denter ils fatgs legreivels e honorifics da nossa historia. Ei descha perquei da dedicar ad el pigl anniversari da 25 onns enzacontas reflexiuns.

1. In eveniment naziunal

Forsa para in tal predicat per la votaziun dils 20 da fevrer empau exageraus. Nus cartein denton, ch'el seigi giustificaus. Quei tonpli, sche nus seregurdein dallas tendenzas che predominavan da l'auter maun da nos confins il mument ch'il pievel svizzer ei vegnius clamaus allas urnas, per decider davart l'amplificaziun digl artechel 116 dalla constituziun federala.

Sin fundament dall'ideologia dil saung e dalla razza duevan las populaziuns dil medem lungatg vegnir reunidas en in stat. Nua

che quei seschava buca realisar alla buna, gidavan rampins e la forza brutala. Buca raschieni d'in respect visavi minoritads. Per far las necessarias «correcturas» geograficas e strategicas sesurvevan ins da tuttas sorts pretexts.

Era nossa patria pli stretga era elegida sco object da rapina. Certs filologs dil sid propagavan dapi onns la teoria ch'il romontsch seigi en sesez nuot auter ch'in dialect lumbard. Sco mied viers la progressonta germanisaziun recumandavan els perquei da seligiar pli intimamein culla viarva e cultura taliana. Per cletg e ventira ein ils intents pli profunds da quei quitau per nossa existencia vegni enconuschi ad uras. La devisa dil grond combattant encunter la campagna irredentista, Peider Lansel, «ni Talians ni Tudais-chs, Rumantschs vulains restar» ha leventau il spert da resistenza. Ed il plebiscit dils 20 da fevrer 1938 ha documentau cun ina detschartadad senza paregl la voluntad dil pievel svizzer da proteger e respectar sia pli pintga e fleivla minoritad linguistica. L'Exposiziun naziunala dils 1939 ha confirmau aunc inaga da maniera pregnanta quella decisiun. Tals mussaments da solidaritad naziunala han buca munchentau da far impressiun lunsch sur nos cunfins ora.

L'imposanta renconuschientscha dil romontsch sco quart lungatg naziunal ei denton buca mo stada ina demonstraziun d'unitad naziunala viers igl exteriur, na, sia muntada naziunala consista era en quei ch'ella ha puspei dau nova curascha e niev anim als Romantschs da star fideivels a lur custeivla jerta culturala. Il fatg che nies Cussegl grond ha susteniu unanimamein e cun sesalzar dallas sutgas — pia da maniera la pli solemna — la moziun da deputau Sep Modest Nay e consorts da presentar cun vigur allas autoritads federalas il giavisch dil pievel romontsch d'alzar siu lungatg alla dignitad da lungatg naziunal, il fatg che las Combras federalas han da lur vart acceptau cun unanimitad la proposta dil Cussegl federal per ina corrispundenta revisiun dalla constituziun federala e finalmein il fatg ch'il pievel svizzer ha sancziunau quella proposta cun il meraviglius resultat da 574 991 gie encunter mo 52 827 na prestan bein in unic mussament dalla stema, gie carezia da nos cumpatriots per nossa faviala e cultura insumma.

Che la renconuschientscha dil romontsch ha buca mo muntada simbolica ni decorativa ha la Confederaziun era mussau pli tard cun augmentar considerablamein igl agid finanziel direct ed indirect a

pro dil quart lungatg naziunal. En siu messadi dils 4 da fenadur 1958 all'Assemblea federala davart in subsidi annual alla Ligia Romontscha / Lia Rumantscha ha il Cussegl federal constatau quei expressivamein culs plaids:

«La reconuschientscha dil retoromontsch sco lungatg naziunal ha buca mo la muntada ch'il lungatg romontsch ei lungatg naziunal, mobein era ch'el dei restar in tal».

2. Ein ils Romontschs semussai digns?

El mument dil giubileum se presenta a nus auters la seriosa damonda, sche nus essan veramein semussai digns dils nundumbreivels mussaments da simpatia che nies pign pievel ha retschiert da tuttas varts avon 25 onns ed aunc savens dapi lu. En quei connex eis ei forsa buca ord via da seregurdar dalla suandonta constataziun dil Cussegl federal en siu messadi digl 1 da zercladur 1937 che cumpeglia en paucs plaids ina gronda incumbensa:

«Il mantener, promover e defender ses venerabels beins linguistics resta vinavon en emprema lingia in niebel pensum ed obligaziun dil pievel retoromontsch e dil stan federal Grischun.»

Havein nus dau suatientscha a quella directiva ed a quei gjavisch? Ei fuss bein empau impertinent, sche nusezzi lessen dar ina risposta definitiva a quella fundada damonda. Quei stuein nus sur-schar en emprema lingia a nos auters Confederai. Da l'otra vart fuss ei per nus pernizius e demussass zun pauc curascha, sche nus untgessen en quei connex ad in pign examen da cunscienza.

Per entscheiver cun la vart sulegliva astgan ins bein constatar en tutta mudestiadad, ch'ils Romontschs ein malgrad temps d'uiara e da stravagada cogniunctura aunc stai detg allerta ed activs en quei quart tschentaner. Suandond il principi «tranter Rumantschs be rumantsch» ei il plaid romontsch daventaus pli che antruras il mied da conversaziun denter Romontschs. Las canzuns romontschas messas a disposiziun da valents poets e componists e rimnadas en biaslas collecziuns resunan cun veglia vigur enteifer ed oreifer il terri-

tori romontsch. Nossas societads dramaticas ed autras porschan ad in publicum interessau varionts programs da teater che cuors da regissurs, per illuminaziun e concorrenzas denter scribents emprovan cun pli u meins success da direger sin sendas pli actualas e modernas. Dils 1945 enneu sesprovan mussadras da scoletta da romontschar in bi diember d'affons dil territori exponius specialmein alla germanisaziun. Dotadas cun megliers mieds didactics sveglian nossas scolas romontschas biaronz igl interess pil lungatg-mumma; cudischets e periodicas specialas vulan tschaffar e fatschentar la fantasia da nos pigns; vocabularis elaborai cun bia stenta e quitau empalan scolasts, scolars, scribents e scienziats sin la via d'in lungatg pur e genuin. Nos students sefatschantan cun slonsch admirabel dils problems linguistics ed economics da nies pievel. Tgi che vul seprofundar egi esser da nies lungatg e da nossa litteratura sa seprofitar dils varga 40 fascichels dil Dicziunari romontsch grischun, da cumpendis da litteratura, dad ina antologia poetica moderna e.a.v. En fuorma gustusa portan numerus calenders e periodicas, brochuras e cudischs nutriment spirtal ellas stivas romontschas. Per nos amitgs d'auters lungatgs stattan scolasts e grammaticas a disposiziun ch'introduceschan els ellas atgnadads e bellezias da nossa faviala. Ina respectabla pressa romontscha ha orientau quels onns fideivlamein davart legrias e cruschs da nies pievel. Pli e pli savens portan era las undas radiofonicas il plaid romontsch o el mund. Summa summarum pia in enorm sforz, per promover e defender lungatg e cultura romontscha.

Tut quellus prestaziuns da tschiens meriteivlas dunnauns ed umens astgan denton buca tschorventar nies egl per la dira realitad, ch'ei resta auunc bia da far. Mo mender che gliez ei enzatgei auter: la discordia che freina oz deplorablamein pir che zacu il success da nos sforzs. Gest quei fatg che semanifestescha a nos convischins fa dubitar quels da nossa voluntad d'impunder nossa savida e nossas fleivlas forzas el survetsch dils beins spirtals e culturals dil pievel romontsch ch'els han apprezziau aschi zun. Vulein nus per mintga prezi disfar il grond criedi che nus havein giu entochen ussa? Quei fuss veramein in donn irreparabel.

Tgi che festivescha in giubileum ha buca mo l'obligaziun envers quels che han realisau l'ovra ch'ins commemorescha. Ei basta era buca mo da far in inventari dil contonschii e buca contonschii. Bia pli impurtonta ei la decidida voluntad da continuar il viadi envers la finamira elegida. Gest sil terren cultural ei quei pli necessari che zanua. Leu san ins mai semetter a ruas cun la perschasiun da haver francau il success. Mo la constanta perseveronza impedescha nauschas setrumpadas.

L'emprema e bein pli impurtonta premissa per reussir el futur ei sper l'unitad bein dad esser pertscharts e perschadi che nies lungatg e nosa cultura seigien beins digns da nosa tgira e stema. Igl ei zun depriment da stuer constatar adina puspei, ch'ils jasters ammiran nosa viarva, ferton che biars da nus apprezzieschan ella fetg pauc e tegnan ella per in malnizeivel ballast ch'ei silpli buns per impedir nosa carriera e quella da nos affons. Quei s'exprima gia el fatg, che casas en loghens da traffic dil territori tudestg portan bials nums romontschs, ferton che nos vitgs s'orneschan cun da tuttas sorts inscripziuns e reclamas tudestgas, talianas e schizun englesas. Hosps jasters s'irriteschan da nies secuntener e quei cun raschun. Aschia ha in amitg talian declarau dacuort al sribent da questas lingias ch'el entri buca en ina solia da nossas fatschentas cun inscripziuns jastras. Gest dil temps dalla renconuschientscha dil romontsch sco quart lungatg naziunal eis ei vegniu punctuau cun insistenza la necessitad da puspei romontschar ils nums da nossas vischnauncas ed insumma la pareta da nos vitgs. Igl ei era vegniu contonschii debia en quei sectur, mo ina cuorsa tras nosa tiara romontscha muossa ch'ei fuss aunc da meglierar fetg bia. Ei para forza ch'ei setracti en quei grau da bagatellas. Quei ei denton ina ponderaziun faulsa, pertgei l'urdadira da nos vitgs ed uclauns tradeschan pli che quei che nus cartein il spert che regia en quels! Ella muossa, schè nies pievel ei aunc conscients dallas valurs confidadas ad el da ses antenats.

Gest quella tenuta allerta e positiva fa nus era habels da s'adattar allas realitads ch'ein per nus oz tuttaviva buca zun encuraschontas. Il svilup economic accentuescha sensiblamein la depopulaziun da nossas valladas muntagnardas ch'ein stadas durent tschantaners il

réduit da nossa tradiziun e cultura. El medem temps sefa — buca il davos per nossa atgna cuolpa — igl element jester valer pli e pli enteifer nossa palera. Ni eis ei buca in segn d'alarm ch'il diember da Romontschs cun domicil en vischnauncas cun majoritad tudestga ei carschius enteifer 20 onns da circa in siatavel dall'entira populaziun romontscha el Grischun sin quasi ina tiarza? Parallel a quei svilup va era ina gronda midada dalla structura sociala e professiunala. Cun quitaun stuein nus sedumandar co il romontsch duei aunc saver prosperar, gie in summa exister vinavon sut talas circumstanzas. Per saver spindrar quei ch'ei aunc zaco pusseivel sto ei sper — buca enstagl — autras acziuns surtut vegnir fatg in sforz sil terren dall'instrucziun romontscha e quei tras tuts scalems ed en tuts loghens nua che quei selai aunc far. L'instrucziun el lungatg-mumma astga buca calar tuttenina e definitivamen cun l'entschatta dall'instrucziun el lungatg tudestg. Ed els loghens cun scoletta romontscha, mo scola fundamentala tudestga ei ina continuaziun sistematica dad 1—2 uras per jamna in absolut minimum. Nus savein che quei ei pli tgunsch detg che fatg, mo cul temps sto ei semussar, sche las empermischuns fatgas a siu temps, per obtener ina scoletta ein stadas seriusas ni buc. Nua ch'ils scolasts necessaris mauncan, vegnan ins a stuer segidar cun scolasts ambulonts instrui per quei pensum special. Era ella capitala grischuna cun sia gronda populaziun romontscha eis ei prest uras dad intervegnir, sche las sinceraziuns da simpatia viers ils postulats romontschs ein realas ni buc. En mintga cass han las retschercas digl onn 1962 prestau il mussament, che ina gronda part dils Romontschs dalla capitala han la voluntad da mantener lur patrimoni e d'impedir, che lur affons stoppien seconversar per tudestg cun lur parents e camerats en tiara romontscha, ein gie passa 200 geniturs s'exprimi en principi per in'instrucziun romontscha facultativa dad 1—2 uras e sedeclarai prompts da tarmetter varga 300 affons en ina tala — e quei tut senza il minim squetsch propagandistic.

La scola romontscha astga denton buca finir cun la scola primara ni secundara. En emprema lingia e surtut vala quei per il seminari da scolasts che ha d'ademplir in niebel, mo era grev pensum. Ni co vul ins pretender da nos giuvens magisters ch'ei muossien a lur scolars quei ch'els han sez buca giu caschun d'emprender? Mo era ellas autras partiziuns da nossas scolas medias duess la culti-

vaziun da nies lungatg-mumma anflar in'attenziun commensurada cun la pusseivladad dalla continuaziun alla scola aulta. Mo era tgi che vul ni sa buca frequentar scolas medias ed aultas stuess haver ocasiun da sescolar empau egl agen lungatg e quei en scolas ni cuors per carschi. Las experienzas fatgas en quels graus cun la scola da purs a Lavin ni tier cuors specials dattan curascha per ulteriuras interpresas da tala natira.

Cun quellas paucas e summaricas ponderaziuns havein nus vulliu dar in'egliada silla via per mantener ed avon tut promover nies quart lungatg naziunal era el futur.

Malgrad tuts dubis e tuttas adversitads che sepresentan astgein nus buca piarder la curascha ded ademplir vinavon nossa nobla incumbensa naziunala, pertgei cun siu lungatg perdess nies pievel siu esser insumma. Era la Svizzerza fuss buca pli il medem stat senza il romontsch. Lein sespruar da semussar adina pli digns dil votum da confidanza ch'il pievel svizzer ha dau a nus da maniera splendida ed unica ils 20 da fevrer 1938!